

Amelia Krawczyk-Bocian*

Metoda wywiadu narracyjnego: O przebiegu, procedurze badawczej i relacjach między badaczem a narratorem

Abstrakt

W tekście przedstawiono metodę wywiadu narracyjnego Fritza Schütze. Opisano procedurę badań, etapy interpretacji materiału empirycznego, relacje zachodzące pomiędzy badaczem a narratorem. W tekście zaproponowano możliwość udziału narratora w etapie nazwanym analizą wiedzy. Skupia on uwagę na potrzebie ukazania historii życia narratora nie tylko z perspektywy badacza, lecz przede wszystkim opowiadającego. Narrator staje się współbadaczem, równoprawnym partnerem procesu badawczego od momentu zawiązania pierwszego kontaktu z badaczem do etapu wspólnego raportowania z badań. Metodę wywiadu narracyjnego, procedurę analityczną, przebieg można wykorzystać w andragogice do ukazania relacji zachodzących pomiędzy podmiotami badawczymi, które sprzyjają poznawaniu, odkrywaniu codziennego świata człowieka, jego przeżyć i doświadczeń.

Słowa kluczowe: badacz, narrator, relacje, wywiad narracyjny, andragogika.

The Narrative Interview Method: On the Procedure, the Research Process, and the Relationship Between the Researcher and the Narrator

Abstract

This paper presents Fritz Schütze's method of narrative interview. It outlines the research procedure, the stages of interpreting empirical material, and the relationships between researcher and narrator. The text also introduces the possibility of involving the narrator in a stage referred to as the analysis of knowledge. This approach empha-

Artykuł otrzymano: 24.01.2026; akceptacja: 14.05.2026.

* Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

sises the importance of portraying the narrator's life story not only from the researcher's perspective, but above all from that of the narrator. In this way, the narrator becomes a co-researcher, an equal partner in the research process from the moment of initial contact through to the stage of joint reporting of results. The narrative interview method, its analytical procedure, and course of implementation can be applied in andragogy to illuminate the relationships between research participants that foster understanding and discovery of the individual's everyday world, experiences, and life events.

Keywords: researcher, narrator, relationships, narrative interview, andragogy.

Wprowadzenie

W niniejszych rozważaniach wywiad narracyjny będzie traktowany jako metoda, która organizuje znaczną część procesu badawczego, opiera się na założeniach filozoficzno-teoretycznych i ma znaczenie dla przedmiotu badań¹ (Urbaniak-Zajac 2022). Za twórcę wywiadu narracyjnego uważa się Fritza Schützego, który wraz z zespołem opracował procedurę badań. Wywiad narracyjny szybko zyskał popularność i na dobre gościł w tradycji interpretacyjnych badań społecznych.

Zaproponowane przez Schützego struktury procesowe, struktury analityczne niewątpliwie przyczyniają się ujmowania rzeczywistości społecznej z perspektywy działającego i odczuwającego podmiotu (Jakob 2001: 113). Mowa zatem o narratorem, który podejmuje się wyzwania odczytania zdarzeń z własnej biografii, nadania im sensu i znaczenia. Udział w wywiadzie narracyjnym sprzyja zatem ponownemu ich doświadczaniu, redefiniowaniu, przywoływaniu z pamięci.

Opowieść w wywiadzie narracyjnym uzyskuje dynamikę. Jest bowiem w niej obecny zarówno badacz, jak i narrator. Te dwa, jakże ważne podmioty, biorą aktywny udział w całym procesie badawczym. Od ich zaangażowania, świadomości udziału w ważnym przedsięwzięciu zależy tak przebieg spotkania, jak i potrzeba zrozumienia siebie nawzajem, innych ludzi, ich potrzeb, namietności, ich systemów pojęciowych, ich języka (por. Markowski 2013).

Dostrzegam zatem konieczność pochylenia się nad tymi dwoma podmiotami biorącymi udział w całym procesie badawczym: od chwili poznania się, nawiązania pierwszego kontaktu, do momentu ostatecznego zakończenia wszelkich procedur związanych z interpretacją danych. Odwołując się do własnych, wieloletnich doświadczeń badawczych związanych z przeprowadzaniem licznych wywiadów narracyjnych, dostrzegam konieczność wyjścia poza propozycję Schützego. Mowa o strukturze analitycznej, nazwanej analizą wiedzy, która w myśl autora koncepcji zarezerwowana jest dla badacza. Dokonuje on zatem w tym obszarze interpretacji zebranego materiału empirycznego, konfrontacji przywołanych przez narratora zdarzeń i sytuacji z innymi fragmentami wywiadu. Moja propozycja skupia się na

¹ Wywiad narracyjny przyjmuje również rolę techniki narracyjnej, jeśli służy tylko i wyłącznie pozyskaniu materiału empirycznego.

możliwości zaproszenia narratora do tego etapu badań. W takiej sytuacji badacz uzyskuje dostęp do wiedzy narratora o zdarzeniu. Sprawdza, które informacje narrator podtrzymuje, a które zmienia lub koryguje w odniesieniu do rzeczywistości przedstawionej w wywiadzie (Prawda 1989).

W tekście odwołam się do kategorii „współautorstwa sensu” Paula Ricœura (1992: 268), który odnosi ją nie tylko do etapu procedury badawczej, lecz także do fundamentalnej zasady konstytuującej cały proces poznania. Sens narracji nie powstaje bowiem wyłącznie na etapie analizy, lecz wyłania się w samym akcie opowiadania, w relacji pomiędzy badaczem a narratorem. Oznacza to, że zarówno badacz, jak i narrator uczestniczą w dynamicznym procesie współtworzenia znaczeń. Żaden z nich nie ma pozycji uprzywilejowanej. Obaj stają się ricœurowskimi współautorami sensu, uczestnikami procesu otwartymi na to, co nowe, nieznane.

Perspektywa ta widoczna jest również w hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera, który w dziele *Prawda i metoda* (2004) nadaje rozumieniu charakter dialogiczny. O ile Ricœur nadaje interpretatorowi rolę współautora sensu, to Gadamer widzi w nim uczestnika historycznego dialogu, w którym sens po prostu się wydarza. Interpretator nie tyle zatem współtworzy sens, co uczestniczy w dialogu i tradycji. Sens powstaje zatem jako spotkanie różnych horyzontów².

Zmienia się zatem również status narratora, który zaznacza swoją obecność tak w akcie opowiadania, interpretowania zdarzeń z własnej biografii, jak i w relacji między nim a badaczem. Nie chodzi o to, aby udział narratora w analizie materiału empirycznego wpisywać jako element (tylko i wyłącznie) wzmacniający trafność interpretacyjną badań jakościowych (Szkudlarek 1997). Mam tu na uwadze odczucie współodpowiedzialności narratora za cały proces konstruowania wiedzy, bycia ciałem i duchem w przebiegu całego procesu badawczego, który odsłania życie, podjęte decyzje, zmiany/przemiany w jego obrębie. Ów zależności widzimy również w badaniach partycypacyjnych, w których wiedza powstaje w procesie współdziałania, aktywności podmiotów, ich zaangażowania, a nie jednostronnej interpretacji. Sens i znaczenie nie są tu bowiem tworzone wyłącznie przez badacza, lecz powstaje przy współdziale innego podmiotu.

Jako badaczka zdaję sobie sprawę z wysiłku, ale i ograniczeń obu stron (badacza i narratora) nad ponownym, wspólnym pochyleniem się nad opowieścią. Podkreślam jednak, że narratorzy są zainteresowani całym przebiegiem wywiadu, od momentu wyrażenia zgody na udział w nim, aż po możliwość odczytania jego rezultatów. Relacje między badaczem a narratorem oparte zostają na zrozumieniu, akceptacji, byciu we wspólnocie opowieści, w której mają okazję się znaleźć.

W artykule omawiam metodę wywiadu narracyjnego, która jest bogato opisana w literaturze przedmiotu (zob. Schütze 1997; Urbaniak-Zajac, Kos 2013, Urbaniak-Zajac 2022; Kaźmierska 2024; Prawda 1989; Krawczyk-Bocian 2019a, 2023). Przyjmuje, iż czytelnikowi niniejszego opracowania metoda jest dobrze zna-

² Gadamer mówi o doświadczeniu hermeneutycznym, współdziałaniu, które pozostawia trwały ślad w świadomości uczestnika (zob. Zimnica 1996).

na. Pozwoli to punkt kulminacyjny rozważań umieścić wokół zagadnień skupionych wokół procedury badawczej, interpretacji materiału empirycznego, w którym znaczącą rolę pełni zarówno badacz, jak i narrator. Przyjmują oni bowiem rolę współbadaczy, osób zaangażowanych w rozczytanie codziennego świata współczesnego człowieka. Podmiotów uczestniczących w procesie badawczym od momentu zaciekawienia badaniami, gromadzenia danych, przez interpretację, do raportu z badań, będącego ich wspólnym głosem.

Wywiad narracyjny Fritza Schützego jako metoda badawcza. Od zachęty do opowiadania do raportowania z badań

We wstępie do tekstu *Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej* Schütze (1997: 12) stawia pytanie: „dlaczego jednak powinniśmy (...) uświadomić sobie złożoność symbolicznego zagęszczenia naszych sytuacji życiowych i interakcyjnych?”. To jedno z tych pytań, które kieruje uwagę badacza, jak i potencjalnego narratora do podążania po ścieżkach codziennego życia z zamiarem jego zrozumienia. By móc to uczynić, potrzebna jest metoda, która pozwoli wejść w świat doznań człowieka, uchyli rąbek jego tajemnicy, odtworzy zdarzenia, trudne momenty z biografii indywidualnej. Taką metodą jest niewątpliwie wywiad narracyjny Schützego, który dostarcza metodycznych wskazówek dotyczących przebiegu wywiadu, jak i szczegółowych etapów jego interpretacji.

Wywiad narracyjny obejmuje trzy etapy: fazę głównej narracji, fazę pytań wewnętrznych oraz fazę pytań zewnętrznych. Wspomina się również o fazie wstępnej, nazywaną w literaturze przedmiotu zachętą do opowiadania, oraz fazę bilansowania, zamykającą przebieg całego wywiadu narracyjnego.

Z perspektywy procesu badawczego etap zachęty³ do opowiadania rozpoczyna wiązanie badacza z narratorem. To etap, który może przybliżyć oba podmioty narracyjnego spotkania do siebie lub spowodować całkowite ich oddalenie i w konsekwencji rezygnację ze wspólnego odkrywania zakamarków codziennego świata. Z perspektywy badaczki podkreślam ważność etapu zachęty do opowiadania dla wszelkich późniejszych procedur analitycznych. Wynika to z konieczności pochylenia się nad potencjalnym narratorem, zauważenia jego wyjątkowej postaci, wgląd w jego potrzebę ujawnienia świata codziennych zdarzeń, które pragnie uczynić przedmiotem spotkania. Zawiązana pomiędzy nimi więc staje się przyczynkiem budowania dalszych relacji opartych na wzajemnej akceptacji, poszanowania podmiotowości, zrozumienia świata, w którym przyszło im żyć. Umożliwia tym samym podążanie po kolejnych etapach wywiadu narracyjnego, w którym odczują współudział w odkrywaniu świata przeżyć współczesnego człowieka.

³ Zachęta do opowiadania jest określana w literaturze przedmiotu również jako pytanie wyjściowe do snucia opowieści przez narratora.

Narrator i badacz przed rozpoczęciem procedury badawczej

Poszukiwanie potencjalnych narratorów do badań jest niemałym wyzwaniem dla badacza. Ma on bowiem świadomość trudu mówienia o sobie, swoim dotychczasowym życiu, w którym miały miejsca zdarzenia trudne, traumatyczne, wymagające przepracowania tego, co się wydarzyło. Informowanie narratora o zamiarze odkrywania wraz z nim zdarzeń, podążania po świecie doznań, wyzwań powinno przebiegać w atmosferze wzajemnego zrozumienia, akceptacji, w których człowiek na co dzień uczestniczy.

Postawa pełna pokory w zagłębianiu się w wewnętrzny świat uczuć i emocji, zdarzeń z niedalekiej przeszłości łączy subtelnie, nienachalnie badacza z potencjalnym narratorem. To jednak nie wystarczy. Narrator chce wiedzieć, w czym będzie brał udział, na co się decyduje, czy otrzyma wsparcie w tym jakże trudnym przedsięwzięciu, jakim jest opowiadanie o sobie i swoim życiu. Udzielanie przez badacza odpowiedzi na wszystkie pytania, odpisywanie na maile, zachęcanie do stawiania dodatkowych pytań dotyczących przebiegu wywiadu pomogą podjąć narratorowi ostateczną decyzję. Chce on bowiem wiedzieć, czy podoła wyzwaniu, czy będzie w stanie opowiedzieć przed obcą mu osobą o własnych doświadczeniach, relacjach ze sobą i innymi. Przekonywanie, zachęcanie czy wręcz wymuszanie na narratorze wyrażenia zgody na udział w wywiadzie narracyjnym świadczy o braku profesjonalizmu badacza, nieprzestrzegania przez niego etyki prowadzenia badań (Dubas 2015). Oddala również narratora od badacza, który dostrzega w nim naukowca pragnącego uzyskać dane i informacje na interesujący go temat.

Narrator pragnie widzieć w badacz przede wszystkim człowieka, który tak jak on doświadcza wzlotów i upadków codziennego życia, wchodzi wraz z nim w badane procesy i zjawiska, staje się (współ)uczestnikiem jego świata, podziela wraz z nim jego życiową *praxis*, uczestniczy w odkrywaniu świata społeczno-kulturowego, w którym na co dzień żyje (por. Wyka 1985). Badacz przyjmujący postawę otwartą, zachęcającą do powierzenia życiowych doświadczeń zyska potencjalnych narratorów, którzy wezmą pod rozwagę przekazaną im informację o udziale w badaniu. Wyniosła, zrozumiała postawa badacza zniechęci narratora do udziału w wywiadzie narracyjnym. Zdecydowany narrator świadomie, bez nacisku ze strony badacza podejmuje decyzję o udziale w wyjątkowym przedsięwzięciu, jakim jest snucie opowieści o sobie i swoim życiu. Narrator wraz z badaczem wkracza w kolejny etap badawczy. Więzy między nimi zostaje zawiązana.

Narrator i badacz w trakcie procesu badawczego

Zgoda na udział narratora w wywiadzie narracyjnym zostaje potwierdzona. Przed badaczem pojawia się wyzwanie stworzenia dogodnych warunków na jego przebieg. To istotny wątek dla narratora, który w momencie odkrywania zakamarków

własnego życia pragnie czuć się komfortowo, bezpiecznie. Wybór miejsca ma zatem duże znaczenie. Badacz proponuje przestrzeń sprzyjającą rozmowie: z dala od głosów ludzkich, urządzeń mechanicznych, wszelkich bodźców, które mogą zakłócić przebieg spotkania. Ustalenie godziny również jest istotne. Zarówno badacz, jak i narrator nie powinni planować innych spotkań po wywiadzie. Nie wiedzą bowiem, jaki czas będzie potrzebny do snucia opowieści. Nerwowe zerkanie na zegarek może stać się przyczynkiem zamknięcia opowieści w momencie dla obu stron kulminacyjnym. Branie pod uwagę czasu spotkania jest zatem konieczne do jego spokojnego przebiegu.

Narrator pragnie być również poinformowany o anonimowości przebiegu wywiadu. To ważny czynnik, który daje narratorowi gwarancję podążania za opowieścią bez skrępowania, udawania, uciekania od tematów, które mogą ujawnić jego osobę. Anonimizacja w badaniach biograficzno-narracyjnych jest zatem kluczowa nie tylko dla dobrostanu psychicznego narratora. Stanowi jedną z zasad wpisanych w etykę badacza, której należy przestrzegać. Jednocześnie narrator powinien zostać poinformowany, iż w wersji oryginalnej (tj. w formie nagrania) opowieść nie jest anonimizowana. Na tym etapie badań dane o narratorze pozostają jednak wyłącznie do wiadomości badacza. Pełna anonimizacja następuje z kolei na etapie publikacji (Kaźmierska 2024).

Wybór miejsca i godziny dogodnej dla obu stron określa moment rozpoczęcia wywiadu narracyjnego. Badacz przygotowuje otwarte pytanie bądź wypowiedź pobudzającą, która pozwoli narratorowi swobodnie podążyć za opowieścią. Decyzja o pytaniu bądź wypowiedzi musi zostać starannie przemyślana przez badacza. Nie mogą one nazbyt sugerować jednoznacznych odpowiedzi ani być zbyt trudne. Narrator nie powinien odczuć w żaden sposób skrępowania czy wewnętrznej niemocy do snucia opowieści. Norman Denzin (2009) twierdzi, iż badacz, który nie potrafi postawić dobrego pytania, nie będzie potrafił również dobrze słuchać. Należy o tym pamiętać zwłaszcza w kontekście dalszego przebiegu wywiadu narracyjnego.

Rozpoczyna zatem narrator opowieść: podąża za wspomnieniami, przywołuje z pamięci ważne dla niego zdarzenia. Na tym etapie wywiadu narracyjnego, nazwanego fazą głównej narracji, badacz staje się aktywnym słuchaczem. Nie zaznacza swojej obecności żadnymi pytaniami – pozostawia narratorowi całkowitą swobodę w opowiadaniu o świecie swojego codziennego życia. Może jedynie dyskretnie notować pytania nasuwające się pod wpływem opowieści, która do niego dociera. Powróci do nich na następnym etapie wywiadu.

Moment zakończenia fazy głównej narracji może narrator zaznaczyć takimi słowami, jak: „to już chyba tyle”, „na tym bym skończył”⁴. To sygnał dla badacza, że może przejść do kolejnego etapu nazwanego fazą pytań wewnętrznych. Odwołuje się zatem do pytań, które pojawiły się w trakcie snucia przez narratora swobodnej narracji. To dogodny moment, aby do nich powrócić. Pytania badacza dotyczą zwłaszcza

⁴ Zwroty używane przez moich narratorów na zakończenie wywiadu narracyjnego.

zagadnień przez narratora niedokończonych, z różnych powodów przerwanych. Ciekawość badacza nie pozwala przejść obojętnie wokół nich. Są one bowiem istotne z perspektywy przedmiotu badań, dociekań badawczych. Pozwalają doprecyzować poruszany problem, uściślić wątki zdarzeń, ich przebieg, konsekwencje dla narratora, jego dalszego życia.

Na tym etapie wywiadu narracyjnego badacz wykazuje umiejętności komunikacyjne pozwalające na podjęcie otwartego dialogu z narratorem. Jest aktywnym podmiotem, zaangażowanym w odkrywanie świata człowieka, który uchyla przed nim tajemnice swego życia. Ciekaw indywidualnych przeżyć i doświadczeń narratora może postawić pytanie: „kim jest człowiek, jak myśli i jak radzi sobie z własnym, jednostkowym i społecznym doświadczeniem”⁵ (Nowak-Dziemianowicz 2008: 181). Próbuje na to pytanie odpowiedzieć, podążając uważnie za słowami narratora. Nie dosyt wiedzy, którą badacz może odczuwać na tym etapie wywiadu, prowadzi go ku kolejnej fazie, nazwanej fazą pytań zewnętrznych. Celem tej fazy jest odwołanie do przygotowanego kwestionariusza wywiadu biograficznego. To ważny etap wywiadu narracyjnego, umożliwiający badaczowi odwołanie się do pytań istotnych z perspektywy problematyki badawczej, celu i przedmiotu badań.

Kończąc wywiad, badacz może odwołać się do fazy bilansowania, która zamyka wszystkie etapy prowadzonego wywiadu narracyjnego. Z perspektywy badaczki podkreślam ważność tego etapu zarówno dla badacza, jak i narratora. Zamknięcie badań w atmosferze życzliwości, wzajemnego zrozumienia buduje wiarę obu podmiotów w sens i znaczenie spotkania z biografią człowieka⁶. To również czas, w którym pojawia się refleksja, zaduma nad tym, w czym badacz i narrator brali udział.

Na tym etapie kończy się technika wywiadu narracyjnego skupiona wokół jej przeprowadzenia. Podziękowanie badacza kierowane w stronę narratora nie zamyka jednak ich wspólnej pracy. Opowiedziana historia jest dziełem obu stron, rezultatem ich interakcji. Otwiera przestrzeń do wspólnej interpretacji materiału empirycznego, do której narrator zostaje zaproszony. Czy jest zatem możliwa interpretacja z udziałem narratora? Jeśli przyjąć za Markiem Prawdą (1989: 97), iż wywiad narracyjny jest formułą otwartą pozostawiającą miejsce dla pomysłowości badacza zarówno w fazie poszukiwania, formułowania problemu, jak i w fazie analizy materiału tekstowego, odpowiadam: Tak. Jest to możliwe. Poniżej przedstawiam autorską propozycję wejścia narratora w obszar interpretacji materiału empirycznego w fazie nazwanej przez Schützego analityczną abstrakcją.

⁵ Z perspektywy badaczki narracyjnej zachęcam do postawienia tego pytania. W moim odczuciu otwiera ono przed badaczem wewnętrzny świat człowieka jako podmiotu zmagającego się z wyzwaniami i przeciwnościami losu. Jest pytaniem pełnym refleksji, zadumy nad życiem człowieka jako podmiotu dramatu (Tischner 1990), który doświadcza i przeżywa w opowieści po raz kolejny swoje życie.

⁶ Jak zaznacza Ewa Kos (2013), to również czas na podziękowanie narratorowi za włożony wysiłek intelektualny i emocjonalny w opowieść o swoim życiu.

Procedura analityczna metody wywiadu narracyjnego

Metoda wywiadu narracyjnego jako otwarta formuła może być modyfikowana i uzupełniana według potrzeb badawczych (Kos 2013). Jako badaczka korzystam z tej możliwości, dostrzegając rolę i znaczenie narratora w procesie interpretacji materiału empirycznego. Argumentuję powyższe stwierdzenie potrzebą wnikania narratora w opowieść, którą przedstawił podczas wywiadu narracyjnego. Spojrzenie wstecz na opowieść będzie dla narratora dodatkową pracą biograficzną, podczas której zdystansuje się od zdarzeń z przeszłości, dokona zmian myślenia o sobie i zdarzeń z własnej biografii (por. Pietrasiński 1993). Będzie miał zatem szansę raz jeszcze odnieść się do opowieści, w której odsłonił zdarzenia z własnej biografii. Dla badacza będzie to z kolei dodatkowe źródło wiedzy o człowieku, który w procesie interpretacji swojego biograficznego życia odkrywa siebie na nowo⁷. Niewątpliwie wysiłki obu podmiotów – badacza i narratora – budują relację opartą na zaangażowaniu w proces odczytywania codziennego świata człowieka (Habermas 2002). To świat wyborów, (nie)podjętych decyzji, marzeń, które czekają na ujawnienie w opowieści.

Procedurę analityczną badacz rozpoczyna od odsłuchania z dyktafonu opowieści narratora. Następuje zatem zmiana tekstu mówionego na tekst pisany⁸. To bardzo czasochłonny etap pracy badawczej. Wymaga od badacza cierpliwości, dokładności w przeniesieniu na papier nie tylko słów narratora, ale również wszelkich dźwięków językowych, tj. śmiechu, płaczu, pauz itp. (Kaźmierska, Waniek 2020). Otrzymany tekst stanowi materiał empiryczny, który badacz poddaje pod interpretację. Wykorzystuje do tego celu kolejne kroki zaproponowane przez Schützego: formalną analizę tekstu, opis strukturalny, analityczną abstrakcję, analizę wiedzy, kontrastowe porównanie, budowanie modelu teoretycznego.

W formalnej analizie badacz dzieli opowiadanie na części, sekwencje. Zwraca przy tym uwagę na tzw. elementy zmiany ramy, które są sygnałem zakończenia pewnego fragmentu opowieści i swobodnego przejścia narratora do kolejnego wątku. To ważny etap pracy badacza. Wyodrębnione przez niego części opowiadania w dalszym etapie badań uzyskają wewnętrzną spójność, będą połączone wspólnym wątkiem. Ponadto każdy wyodrębniony segment poddany zostanie pod interpretację w odniesieniu do wspomnianej zmiany ramy. Tadeusz Buksiński (1988) ten etap rozumienia tekstu nazywa zasadą determinacji znaczenia. Badacz przechodzi zatem od sensu całości tekstu (narracji) do sensu części i na odwrót – od sensu części tekstu do sensu całości. Rezultatem tego zabiegu jest uzyskanie spójnego, sensownego tekstu, wolnego od sprzeczności i wykluczających się nawzajem danych.

⁷ Odwołuję czytelnika do autorskiej techniki narracyjnej Odkrywanie siebie z powrotem (Krawczyk-Bocian 2019b), służącej do autonarracyjnej (re)konstrukcji historii życia, uwzględniającej perspektywę czasu w myśleniu o sobie i swoim życiu.

⁸ Jako badaczka narracyjna zachęcam do powolnego odsłuchiwanie nagranych wywiadów, zapisywanie słów w skupieniu, refleksji. Takie postępowanie służy ponownemu wejściu badacza w świat narratora, subtelnemu byciu z nim w opowieści. Wiąże ich ze sobą nie tylko słowem, ale i emocjami, uczuciami, które na dobre zapisały się w pamięci narracyjnego spotkania.

W opisie strukturalnym badacz poszukuje tzw. punktów zwrotnych, kulminacyjnych w opowieści narratora. To najbardziej czasochłonny etap, który wymaga od badacza cierpliwości i zaangażowania w proces interpretacji materiału empirycznego. W odwołaniu do propozycji Schützego badacz zwraca uwagę na cztery struktury procesowe w przebiegu życia narratora: wzorce instytucjonalne, biograficzny plan działania, trajektorie oraz przemiany biograficzne.

Wzorce instytucjonalne przebiegu życia obejmują realizację przez narratora oczekiwań społecznych związanych z wykształceniem, pracą zawodową, życiem rodzinnym. W biograficznym planie działania, drugiej strukturze procesowej, badacz zwraca uwagę na podejmowane przez narratora działania, plany, zamierzenia, których celem jest zmiana aktualnej sytuacji życiowej, „spróbowania czegoś od nowa” (Prawda 1989: 86). W trajektorii, trzeciej strukturze procesowej, badacz pochyla się nad kryzysami, momentami zwrotnymi w biografii narratora. Charakterystyczne jest dla nich to, że „jednostka czuje się ogarnięta przez zewnętrzne, niezależne od niej okoliczności, traci kontrolę nad swoim życiem” (Kos 2013: 109). Podejmuje próby wyjścia z trudnej, determinującej sytuacji, pragnie odnaleźć siebie w chaosie codziennego życia. W owej strukturze badacz zwraca uwagę na przebieg procesów trajektoryjnych w biografii narratora. Rozpoczynają się one od nawarstwianiu się potencjału trajektoryjnego, odczuciu chwiejnej równowagi, destabilizacji chwiejnej równowagi, załamaniu się orientacji życia codziennego, przez próby przepracowania własnego życia, po podjęcie wyzwania, którego celem jest opracowanie trajektorii, kontroli nad nią, uwolnienia się z jej więzów⁹ (Schütze 1997).

Wskazane przez Schützego struktury procesowe łatwo wyodrębnić podczas analizy materiału empirycznego. Są one źródłem wiedzy o człowieku w procesie zmian, przemian, wyznaczania nowej drogi życia. Tym samym, jak zauważa Gisela Jakob (2001), można je potraktować jako kategorie heurystyczne, po które badacz sięga w trakcie interpretacji zdarzeń.

Kolejnym krokiem metody wywiadu narracyjnego jest analityczna abstrakcja, której poświęcę więcej uwagi, zważywszy na propozycję zaproszenia do niej narratora. Według założeń Schützego w analitycznej abstrakcji badacz przedstawia historię życia narratora w biograficznej całości. Odwołuje się zatem do struktur procesowych, uwzględnia powiązane ze sobą segmenty tekstu. Wchodzi w obszar nazwany analizą wiedzy. Badacz może postawić pytania¹⁰: „co mówi tekst należący do opowiadającego człowieka?” (Nowak-Dziemianowicz 2012: 32), co mówi tekst do mnie – badacza, który pozostaje w dialogu ze samym sobą? Odpowiedź na te pytania ma kluczowe znaczenie w procesie interpretacji. Należy podkreślić, iż jest możliwa właśnie dzięki stawianiu pytań, które zadaje badacz wobec czytanego tekstu, wobec siebie – uczestnika tego procesu.

⁹ Pomijam szczegółowe wyjaśnienie procesów trajektoryjnych. Odsyłam czytelnika do prac Fritza Schützego (1992, 1997) oraz monografii mojego autorstwa pt. *Narracja w pedagogice* (2019a), w której omawiam ich szczegółowy przebieg.

¹⁰ Stawianie pytań, poszukiwanie odpowiedzi wpisuje się epistemologię hermeneutyczną Ricoeura, zachęcającą badacza do wnikliwego podążania za tekstem, w którym ukryte jest życie człowieka.

W analizie wiedzy chodzi jednak o coś więcej. To „więcej” to w mojej opinii próba ukazania historii życia narratora nie tylko z perspektywy badacza, lecz przede wszystkim opowiadającego. Ponowne zaproszenie narratora do tej części interpretacji materiału empirycznego wydaje się konieczne. Śledząc dynamikę tekstu, badacz zauważa bowiem tzw. przesłonięcia (Kaźmierska 2008), które mogą wynikać z braku pamięci narratora lub celowego ich ukrywania. Dopytanie o ich rolę i znaczenie dla życia narratora może wnieść dodatkowe dane i informacje do procesu interpretacji, ukazać narratora w procesie zmian, przemian, wyznaczania celu. Udział narratora jest zatem nieodzowny w dookreślaniu zdarzeń z własnej biografii. Wpisuje się również w kryterium trafności relacji badawczej autorstwa Josepha Maxwella, która obejmuje opinie i poglądy badanego na temat przeprowadzonych badań (zob. Szkułdarek 1997). Umożliwia również wprowadzenie do procesu badawczego problematyzowania, pozwalającego ujawniać wielowarstwowy, złożony charakter analizowanego materiału empirycznego, jego bogactwo danych i informacji.

Włączenie narratora w proces interpretacji pełni zatem istotne funkcje poznawcze, metodologiczne oraz etyczne. Umożliwia pogłębienie rozumienia doświadczeń poprzez odwołanie się do narratora, który jest najlepiej zorientowanym w tym, co miało miejsce. To odwołanie do samego Ricœura (1992), który skupia uwagę na zaimku „kto”: kto mówi? kto pyta? kto myśli? kto działa? kto dokonał tego lub innego czynu? kto jest odpowiedzialny za czyn? Nie chodzi jednak tylko o to, aby udzielić odpowiedzi na wskazane pytania, nie chodzi o to, aby odpowiedzieć co, gdzie, kiedy, kto – lecz nadać pytaniom znaczenia w odniesieniu do biografii, relacji ze sobą, z innymi ludźmi, wartościami oraz aktualnej sytuacji życiowej. Uczynić to może narrator przy współudziale badacza, dokonując interpretacji swego życia.

W tym sensie interpretacja staje się procesem dynamicznym, angażującym oba podmioty narracyjnego spotkania. Wiedza nie jest tu gotowa. Odkrywa się w toku wzajemnych odniesień, relacji, świadomości – w czym badacz i narrator uczestniczą.

Włączenie narratora do procedury interpretacji ma także wymiar etyczny. Wzmacnia jego podmiotowość, kompetencje interpretacyjne, poczucie sprawstwa, stawia go na równi z badaczem. Budzi w nim samoświadomość, relacje z innymi i samym sobą. Akcentuje jego twórcze istnienie w świecie, w którym jest nie tylko źródłem i dawcą danych empirycznych, lecz także współuczestnikiem, współpartnerem procesu badawczego, współodpowiedzialnym (wraz z badaczem) za jego rezultaty (zob. Krawczyk-Bocian 2025).

Przygotowanie zatem badacza do kolejnego spotkania z narratorem wymaga skupienia uwagi na kwestiach spornych, wymagających ponownego zagłębienia się w przedmiot interpretacji, jaki stanowi tekst. Ich wyłonienie i potrzebę ponownego wglądu uznaję za przyczynek do kolejnego spotkania. Dotyczyć ono może kluczowych zdarzeń z biografii narratora oraz używania przez niego języka (potocznego) do opisu świata swoich codziennych doświadczeń¹¹. Poniżej przyjrzyć się obu obszarom.

¹¹ W artykule odwołuję się do obszarów wymagających ponownego spotkania z narratorem w odniesieniu do osobistych doświadczeń badawczych. Mogą one jednak różnić się od potrzeb innych badaczy, których zachęcam do wyłonienia własnych, z indywidualnego warsztatu badawczego.

Jak twierdzi Wilhelm Dilthey (1987) język rozpoczyna opis ludzkiego świata. Ów świat jest dla niego „życiem z językiem i przy pomocy języka” (Berger, Luckmann 1983: 72). Dzięki niemu może porozumieć się z innymi ludźmi żyjącymi tuż obok. Pragnie być dla innych zrozumiały, a użyte przez niego słowa wyrażały to, co w danej chwili myśli i czuje. Z perspektywy badacza jest to zatem obszar niezwykle ważny, dający „wspólny punkt widokowy” (Marzec 2000: 96) pomiędzy nim a narratorem. By było to jednak możliwe, należy dookreślić znaczenie słów użytych przez narratora w trakcie snucia opowieści – tych, które w kontekście przeprowadzonych badań są dla badacza niezrozumiałe, niezbrane. Olga Tokarczuk (2015: 168) powie: „ludzie są słowami, dopiero wtedy stają się realni”. Używają zatem słów, aby opisać swój świat, relacje ze sobą i z innymi. Tworzą bibliotekę własnych pojęć¹², dzięki którym ujawniają głębię przeżytych doświadczeń, uczuć i emocji im towarzyszących.

Z perspektywy przebiegu procesu interpretacji pochylenie się nad biblioteką pojęć może wnieść bogactwo wiedzy o codziennym życiu narratora, uwikłanego w sieć zdarzeń i relacji z innymi. Powyższe stwierdzenie wpisuje się w pogląd Alfreda Schütza (1984: 176, 177), zdaniem którego nauki społeczne muszą zajmować się potoczną interpretacją, „dokonywać analizy całego systemu projektów, motywów, istotności i konstruktów [...] odwoływać się do subiektywnego punktu widzenia, to znaczy do kategorii, w jakich aktor interpretuje swoje działanie i otoczenie, w jakim ono przebiegało”. Powyższa myśl dotyczy również używanego przez narratora języka, który jest podstawą wszelkich interpretacji.

Rys 1. Propozycja zapisu materiału z badań: Biblioteka pojęć narratora

Pojęcie	Rozumienie nadane przez narratora	Komentarz narratora
[...]	[...]	[...]

Pojęcia wypisuje badacz z uzyskanego materiału empirycznego, prosząc narratora o ich wyjaśnienie, doprecyzowanie, nadanie znaczenia dla jego codziennego życia.

Źródło: oprac. własne.

Stworzenie biblioteki pojęć można zatem potraktować jako potrzebę badacza i narratora, pragnących odnaleźć (wspólną) językową wykładnię do ustalenia znaczenia poszczególnych słów, wyrażań czy zwrotów, ich wspólnego zrozumienia w kontekście przywołanej opowieści.

Owa potrzeba dotyczy w mojej ocenie również interpretacji zdarzeń. W obrębie analizy wiedzy warto zatem pochylić się raz jeszcze nad kluczowymi zdarzeniami z biografii narratora. Przypominają one metaforycznie „spadanie” opisane w poemacie Tadeusza Różewicza (o tym samym tytule). Autor pisze: „dawniej spadano i wznoszono się pionowo, obecnie spada się poziomo”. Mowa zatem nie tylko o spadaniu, ale o rozpadaniu się na drobne części współczesnego człowieka. Oznacza to, iż ży-

¹² Określenie Olgi Tokarczuk zamieszczone w książce *Czuły Narrator* (2020).

cie człowieka przebiega wokół licznych zdarzeń, tworzących często sieć, z których trudno mu się wydostać. Z perspektywy badawczej warto przyjrzeć się temu procesowi z dokładnością detektywa – ustalenia, które z nich w decydujący sposób zaważyły na losie narratora, na kształtowaniu się jego tożsamości, układaniu relacji ze sobą i innymi ludźmi wokół. Ponowny udział narrator w ich dookreśleniu sprzyja rozwianiu wszelkich wątpliwości badacza. Umożliwia jego konstruktywne domknięcie i podążenie ku dalszym etapom interpretacji, w myśl założeń Fritza Schützego.

Rys 2. Propozycja zapisu materiału z badań: Interpretacja kluczowych zdarzeń (etap analizy wiedzy przy współudziale narratora)

Zdarzenie/a przyczyny przebieg	Podjęte próby radzenia sobie ze zdarzeniem/ zdarzeniami	Skutki zdarzenia/ zdarzeń (dla narratora, dla innych)
[...]	[...]	[...]
Refleksje, wyjaśnienia, dopowiedzenia narratora	Refleksje, wyjaśnienia, dopowiedzenia narratora	Refleksje, wyjaśnienie, dopowiedzenia narratora

Górną część tabeli przygotowuje badacz w oparciu o materiał empiryczny. Dół tabeli (refleksje, dopowiedzenia) wypełnia narrator, odwołując się do opowieści z wcześniejszego etapu badań.

Źródło: oprac. własne.

Ponowne spotkanie narratora z badaczem podczas analizy wiedzy czyni z niego ricœurowskiego „współautora sensu” (Ricoœeur 1992: 268), równoprawnego partnera procesu badawczego. Badaczowi daje okazję stania się dla samego siebie własnym metodologiem, który zdaniem Mieczysława Malewskiego (2017: 105, 118) ma odwagę wykraczać poza metodologiczną ortodoksję, konstruować indywidualne projekty badawcze, uciekać od „gotowców”, które mają uniwersalne zastosowanie. Odczytać to można jako wezwanie, które profesor Malewski kieruje ku młodym badaczom podejmującym się wyzwania prowadzenia empirycznych badań o człowieku, świecie jego życia. To niewątpliwie potrzeba krzewienia „metodologicznej wyobraźni”, o którą apeluje Malewski. Jej zaistnienie przybliży do słów Ricœura (1989: 26), który na kartach książki *Język, tekst, interpretacja* pisze: „sens i znaczenie narracji powstaje na przecięciu świata tekstu ze światem czytelnika. To akt czytania dopełnia pracę wraz z ukrytym bogactwem interpretacji i reinterpretacji”. Ich odkrycie staje się udziałem badacza, narratora i czytelnika, zaproszonych do świata opowieści.

Po zakończonym etapie analizy wiedzy badacz przechodzi do kontrastowego porównania. To kolejny etap, w myśl propozycji Schützego. Jego celem jest porównanie badanego przypadku z przypadkiem podobnym (tzw. strategia minimalnego porównania). Następnie badacz odwołuje się do przypadku odmiennego, uzyskując bogaty i różnorodny materiał badawczy (tzw. strategia maksymalnego porównania) (zob. Urbaniak-Zajac 1999). Efektem porównywania kontrastowego jest tworzenie modelu teoretycznego. To ostatni etap procedury badawczej, który ukazuje wiedzę o badanym zjawisku. Dokonana synteza pozwala badaczowi zrozumieć zaobserwowane w trakcie zbierania materiałów zdarzenia. Zdaniem Tadeusza Pilcha i Teresy Bauman nie zamyka ona jednak procesu interpretacji. „Badacz wciąż powinien zastanawiać się «co mówią mi te zjawiska?», «o czym świadczą te wypowiedzi?» i poszukiwać odpowiedzi na pytania wciąż na nowo sięgając do zebranych przez siebie materiałów” (Pilch, Bauman 2001: 356). Ostatnia zapisana linijka monografii nie kończy zatem pracy badawczej. Badacz czuje wewnętrzną potrzebę dalszego jej rozbudowania, ulepszania teorii. Czyni to w czasie, kiedy badanie zostało formalnie zakończone (Glaser, Strauss 2009). Interpretacja jest dla niego „wszechobecna, ciągła i nieunikniona” (Conle 2012: 183).

Narrator i badacz po zakończeniu procesu badawczego

Procedura badawcza zmierza ku końcowi. Przed badaczem etap nazwany raportowaniem z badań. To moment, w którym badacz dzieli się wynikiem pracy badawczej z narratorem. Udostępnia mu efekty ich wspólnej pracy, dzieli się refleksjami i przemyśleniami w podjętym temacie. Badania wybrzmiewają ich wspólnym głosem (Malewski 2017: 114).

Zobowiązanie badacza do poinformowania narratora o miejscu i czasie ukazania się materiału empirycznego z ich wspólnej pracy badawczej wpisuje w etykę prowadzonych badań. Oznacza to, iż pozostanie w kontakcie (np. mailowym) i odpowiadanie na pytania dotyczące publikacji jest niezbędne dla dobrostanu psychicznego narratora. Obdarował on bowiem badacza zaufaniem, zaangażował się w przebieg procesu badawczego. Odpowiedzialny badacz będzie o tym pamiętał. Dał bowiem narratorowi słowo, którego nie może złamać. Taka postawa badacza wyzwoli gotowość narratora do kolejnego spotkania z opowieścią, zachęci do udziału w innym badaniu, w którym odsłoni swoje życie. Badaczowi pozwoli zakończyć badania i skoncentrować uwagę na kolejnym naukowym przedsięwzięciu.

Znaczenie udziału narratora w interpretacji materiału empirycznego – implikacje metodologiczne

Zaproszenie narratora do procesu interpretacji nie powinno być traktowane jako obawa przed jego zakłóceniem, lecz jako istotny element, ukazujący dynamiczny i procesualny charakter wspólnotowego konstruowania sensu. Ponowne spotkanie z opowieścią prowadzi bowiem do jej uzupełnienia, reinterpretacji. To nic złego, błędnego czy nieoczekiwanego. Wręcz przeciwnie – wskazuje na wielowarstwowość i temporalność ludzkiego doświadczenia, które podlega (i będzie podlegało) procesom interpretacyjnym.

Z własnych doświadczeń badawczych zalecam jednak zachowanie metodologicznej ostrożności, etycznej świadomości. Zarówno pierwsza, jak i kolejna opowieść stanowi ważne źródło wiedzy. Nie ma lepszych i gorszych opowieści, bardziej prawdziwych czy uprzywilejowanych; tych, które służą odpowiedzi na problemy badawcze, i tych, które można zmarginalizować. Każda opowieść ukazuje rozumienie doświadczenia, indywidualnych przeżyć zapisanych na kartach biografii. Zadaniem badacza nie jest rozstrzyganie, która interpretacja jest lepsza czy właściwa, lecz zrozumienie napięć, pęknięć, przemilczeń i przekształceń pomiędzy nimi, odkrywanie ich znaczeń. W takim ujęciu udział narratora w procesie interpretacji nie podważa wartości poznawczej opowieści, lecz ją pogłębia, wzmacnia, daje wyraz jego podmiotowemu istnieniu w świecie sensów i znaczeń. Ukazuje procesualny charakter jego doświadczenia, autonomii, potrzeby udzielenia odpowiedzi na pytanie „kim jest ten, kto pyta o to, kim jest” (Ricoeur 1992).

Włączenie narratora do interpretacji własnej opowieści może ujawnić również napięcia związane z reinterpretowaniem własnych doświadczeń. Ponowne zetknięcie się z własną opowieścią może (ale nie musi) uruchomić emocje wstydu, winy, lęku czy żalu. Dyskomfort może wynikać także z poczucia „obcości” wobec własnej opowieści. Narracja zapisana i poddana interpretacji przestaje być już dla niego spontaniczną rozmową, a staje się tekstem, który zaczyna oceniać. Niektórzy narratorzy odczuwają wtedy zażenowanie, mają poczucie, że ich wypowiedzi brzmią nieskładnie, zbyt emocjonalnie albo nie oddają tego, co naprawdę chcieli powiedzieć¹³, co może prowadzić do wycofania się z dalszego udziału w badaniu.

W takiej sytuacji badacz powinien kierować się zasadami etycznymi oraz ochroną dobrostanu narratora. Badacz wie bowiem, że relacja z narratorem w procesie badawczym ma charakter dialogiczny, dynamiczny i nie w pełni przewidywalny, dlatego nadrzędne znaczenie zyskuje refleksyjność, szacunek wobec narratora oraz gotowość do uwzględnienia jego decyzji i emocji.

Warto podkreślić, że odmowa dalszej współpracy narratora z badaczem nie musi oznaczać porażki badania, lecz ujawnia granice interpretacji oraz etyczne napięcia wpisane w pracę z autobiograficznym doświadczeniem. Należy pamiętać, że

¹³ Z warsztatu badawczego autorki tekstu.

w metodach narracyjnych relacja z uczestnikiem opiera się na zaufaniu. Jeśli zostało ono poważnie naruszone, dalsza współpraca może być nie tylko trudna, ale również metodologicznie wątpliwa. Narrator może zacząć kontrolować wypowiedzi albo wycofywać istotne treści. Dlatego decyzja o przerwaniu badania powinna wynikać przede wszystkim z oceny dobrostanu narratora, a nie wyłącznie z potrzeb projektu badawczego. Zakończenie współpracy jest przejawem rzetelności i odpowiedzialności badacza. Reasumując – zaproszenie narratora do aktywnego udziału w tworzeniu opowieści wpisuje w hermeneutykę Ricœura (2003), dla którego sens nie jest narzucany, lecz stopniowo wyłania się w dialogu. Odczytuję to jako propozycję na przesunięcie interpretacji z aktu jednostronnego, zarezerwowanego dla badacza, ku interpretacji dwupodmiotowej, wspólnotowej.

Może to stanowić krok ku pogłębionej metodologii badań jakościowych, wzmacniającej refleksyjny, relacyjny i dialogiczny charakter spotkania badacza z narratorem. Krok ku otwartej, zaangażowanej metodologii, w której zarówno badacz, jak i narrator stają się współautorami sensu, współpartnerami procesu badawczego, współbadaczami zanurzonymi w świat tajemnic i zagadek.

Potencjał relacyjności badań narracyjnych

Zawarte w tekście rozważania ujawniają szczególny potencjał relacyjny badań narracyjnych. Ową relacyjność nie wpisuję jednak wyłącznie w przebieg badań. Dostrzegam ją jako konstytutywny element warunkujący cały proces badawczy od momentu nawiązania kontaktu badacza z narratorem, aż po wspólne raportowanie.

Relacyjność badań narracyjnych widoczna jest już na etapie współobecności badacza i narratora w samym akcie opowiadania. To niewątpliwie ważne, doniosłe wydarzenie komunikacyjne, które otwiera ich na opowieść, wypowiedziane słowa. Pod tym względem relacyjność ma charakter etyczny, gdyż zakłada podmiotowość badacza i narratora. Jest to zatem relacja oparta na zaufaniu, szacunku i dialogu, której wpisuję w myśl Józefa Tischnera (1996) i jego filozofii uprawiania dobra¹⁴.

Potencjał relacyjności badań narracyjnych ujawnia się w ich zbliżeniu do podejścia partycypacyjnego. Włączenie narratora w kolejne etapy procesu badawczego – jak starałam się wykazać – sprzyja traktowaniu wiedzy jako efektu współpracy, współdziałania, a niej jednostronnej interpretacji. To niewątpliwie tworzenie przestrzeni do namysłu nad ludzkim doświadczeniem, w którym budowana relacja międzypodmiotowa nie jest środkiem, lecz celem poznania.

Relacyjność badań narracyjnych może być tego przykładem. To traktowanie narracji jako gościnności, do której jako badacze jesteśmy zaproszeni. Gościnności, która otwiera słowo na prawdę, szacunek wobec tego, co było, co miało miejsce. Narracji, która subtelnie odsłania codzienny świat człowieka, w którym (jako badacze) możemy pomieszkiwać.

¹⁴ Tischner dopowiada, iż szczerłość jest warunkiem spotkania człowieka z człowiekiem, warunkiem uprawiania owej filozofii dobra.

Uwagi końcowe

Rozważania zawarte w tekście są metodologiczną propozycją zaproszenia narratora do interpretacji materiału empirycznego. Wynikają z potrzeby budowania dodatkowych, autorskich narzędzi, dzięki którym badacz będzie mógł wnikać w świat narratora, dostrzegać w nim źródło wiedzy, danych i informacji o codziennych doświadczeniach. Są tym samym zachętą dla badaczy, którzy mają obawy przed modyfikowaniem lub opracowaniem nowych metod (zob. Flick 2011). Powyższy tekst do tego zachęca.

Bibliografia

- Berger L., Luckmann T. (1983) *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*, tłum. J. Niżnik, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Buksiński T. (1988) *Zasady i metody interpretacji tekstów*, „Studia Filozoficzne”, nr 12, s. 27–34.
- Conle C. (2012) *Praktyka i teoria badań narracyjnych w edukacji*, tłum. E. Kalinowska, w: *Habermas, teoria krytyczna i edukacja*, M. Murphy, T. Fleming (red.), Wrocław, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 179–196.
- Denzin N., Lincoln Y. (2009) *Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, tłum. K. Podemski w: *Metody badań jakościowych*, N. Denzin, Y. Lincoln (red.), Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 19–62.
- Dilthey W. (1987) *O istocie filozofii*, tłum. E. Paczkowska-Łagowska, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dubas E. (2015) *Andragogiczne badania biografii – zakresy, trudności, etyka badacza (wybrane aspekty)* w: *Biografie i uczenie się*, E. Dubas, J. Stelmaszczyk (red.), Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 31–47, <https://doi.org/10.18778/7969-451-8.03>.
- Flick U. (2011) *Jakość w badaniach jakościowych. Niezbędnik badacza*, tłum. P. Tomanek, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gadamer H. G. (2004) *Prawda i metoda: zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Glaser B. G., Strauss A. L. (2009) *Odkrywanie teorii ugruntowanej*, tłum. M. Gorzko, Kraków, Zakład Wydawniczy Nomos.
- Habermas J. (2002) *Teoria działania komunikacyjnego. Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*, t. 2, tłum. A. M. Kaniowski, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jakob G. (2001) *Wywiad narracyjny w badaniach biograficznych w: Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych*, D. Urbaniak-Zajac, J. Piekarski (red.), Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 111–126.
- Kaźmierska K. (2008) *Biografia i pamięć. Na przykładzie pokoleniowego doświadczenia ocalonych z zagłady*, Kraków, Zakład Wydawniczy Nomos.
- Kaźmierska K. (2024) *Anonimizacja w badaniach biograficznych – dylematy metodologiczne i etyczne*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 73(4), s. 87–108, <https://doi.org/10.26485/PS/2024/73.4/4>.
- Kaźmierska K., Waniek K. (2020) *Autobiograficzny wywiad narracyjny. Metoda-technika-analiza*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, <https://doi.org/10.18778/8142-868-2>.

- Kos E. (2013) *Wywiad narracyjny jako metoda badań empirycznych w: Badania jakościowe w pedagogice*, D. Urbaniak-Zajęc, E. Kos, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 91–116.
- Krawczyk-Bocian A. (2019a) *Narracja w pedagogice. Teoria. Metodologia. Praktyka badawcza*, Bydgoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Krawczyk-Bocian A. (2019b) *Autonarracyjna (re)konstrukcja historii życia poprzez „odkrywanie siebie z powrotem”*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 3, 27–44.
- Krawczyk-Bocian A. (2023) *Narrator i badacz. O relacji opartej na zaufaniu i (z)rozumieniu*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1, 71–81.
- Krawczyk-Bocian A. (2025) *Opowieść w praktyce edukacji*, Bydgoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Malewski M. (2017) *Badania jakościowe w naukach społecznych. O potrzebie metodologicznej wyobraźni*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, t. 20, nr 4(80), s. 105–120.
- Markowski M. P. (2013) *Polityka wrażliwości. Wprowadzenie do humanistyki*, Kraków, Universitas.
- Marzec J. (2000) „Narratologia” ponowoczesna: uniwersalizm metafory narracji w kulturze współczesnej, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 2(10), s. 91–103.
- Nowak-Dziemianowicz M. (2008) *Podmiot w narracjach. Narracja, autobiografia, tożsamość*, „Forum Oświatowe”, nr 20, s. 181–194.
- Nowak-Dziemianowicz M. (2012) *Edukacja i wychowanie w dyskursie nauki i codzienności*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pietrasinski Z. (1993) *Syntezy wiedzy autobiograficznej podporządkowane „roli” autokreacyjnej jednostki w: O biografii i metodzie biograficznej*, T. Rzepa, J. Leoński (red.), Poznań, Wydawnictwo Nakom, s. 53–71.
- Pilch T., Bauman T. (2001) *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Prawda M. (1989) *Biograficzne odtwarzanie rzeczywistości. O koncepcji badań biograficznych Fritz’a Schütze*, „Studia Socjologiczne”, nr 4, s. 81–98.
- Ricœur P. (1989) *Język, tekst, interpretacja*, tłum. P. Graff, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Ricœur P. (1992) *Filozofia osoby*, tłum. M. Frankiewicz, Kraków, Wydawnictwo Naukowe Papierskiej Akademii Teologicznej.
- Ricœur P. (2003) *O sobie samym jako innym*, tłum. B. Chełstowski, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schütz A. (1984) *Potoczna i naukowa interpretacja ludzkiego działania*, tłum. D. Lachowska w: *Kryzys i schizma. Antyścientystyczne tendencje w socjologii współczesnej*, E. Mokrzycki (red.), Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, s. 137–192.
- Schütze F. (1992) *Trajektoria jako podstawowa koncepcja teoretyczna w analizach cierpienia i bezładnych procesów społecznych*, tłum. Z. Bokszański, A. Piotrowski „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, s. 89–109.
- Schütze F. (1997) *Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej*, tłum. M. Czyżewski, „Studia Socjologiczne”, nr 1, s. 11–34.
- Szkudlarek T. (1997) *Poststrukturalizm a metodologia pedagogiki*, „Socjologia Wychowania”, nr 8, s. 167–199.
- Tischner J. (1990) *Filozofia dramatu*, Paris, Editions du Dialogue.
- Tischner J. (1996) *Uprawiam filozofię dobra w: Rozmowy o filozofii*, A. Zieliński, M. Bagiński, J. Wojtysiak (red.), Lublin, Wydawnictwo KUL, s. 249–267.

- Tokarczuk O. (2015) *Dom dzienny, dom nocny*, Kraków, Wydawnictwo Literackie.
- Tokarczuk O. (2020) *Czuły narrator*, Kraków, Wydawnictwo Literackie.
- Urbaniak-Zajac D. (1999) *Wywiad narracyjny na tle innych technik wywiadu*, „Edukacja”, nr 4, s. 29–39.
- Urbaniak-Zajac D. (2022) *Rola wywiadu w procesie badawczym-metodologiczny kontekst różnicowania*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, t. 24, nr 1(91), s. 113–131.
- Urbaniak-Zajac D., Kos E. (2013) *Badania jakościowe w pedagogice*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wyka A. (1985) *Model badań przez wspólne doświadczenie*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, s. 95–115.
- Zimnica E. (1996) *Hermeneutyka H. G. Gadamera jako teoria rozumienia interpretacji dzieła sztuki*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica”, nr 26, s. 21–44.

O Autorce

Amelia Krawczyk-Bocian – doktor habilitowana, wykładowczyni akademicka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół badań biograficzno-narracyjnych, uczenia się biograficznego, zdarzeń krytycznych w biografii indywidualnej młodych dorosłych. Autorka sześciu monografii: *Doświadczenie zdarzeń krytycznych. Narracje biograficzne dorosłych dzieci alkoholików* (2013), *Biograficzne doświadczenie (nie)pełnosprawności. W świetle teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego* (2016), *Narracja w pedagogice. Teoria. Metodologia. Praktyka badawcza* (2019), *Homo narrator* (2021), *Biograficzne istnienie w opowieści* (2023), *Opowieść w praktyce edukacji* (2025). Autorka tomiku wierszy *Cisza. (Po)między słowami* (2021), techniki narracyjnej *Odkrywanie siebie z powrotem* (2019), służącej do autonarracyjnej (re)konstrukcji historii życia, programu terapeutycznego *Opowieści w drodze* (2022) oraz licznych tekstów naukowych poruszających problematykę badań biograficzno-narracyjnych. Organizatorka Ogólnopolskiego Seminarium Naukowego „Narracja w Pedagogice”.

About the Author

Amelia Krawczyk-Bocian – education scholar and academic lecturer, Assistant Professor (research and teaching) in the Department of General Pedagogy and Theory of Education at Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Her research interests focus on biographical-narrative research, biographical learning, and critical events in the individual biographies of young adults. She is the author of six monographs: *Doświadczenie zdarzeń krytycznych. Narracje biograficzne dorosłych dzieci alkoholików* (2013), *Biograficzne doświadczenie (nie)pełnosprawności. W świetle teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego* (2016), *Narracja w pedagogice. Teoria. Metodologia. Praktyka badawcza* (2019), *Homo narrator* (2021), *Biograficzne istnienie w opowieści* (2023), *Opowieść w praktyce edukacji* (2025). She is the author of the poetry volume *Cisza. (Po)między słowami* (2021), the narrative technique *Odkrywanie siebie z powrotem* (2019), designed for auto-narrative (re)construction of life histories, the therapeutic programme *Opowieści w drodze* (2022), and a number of scholarly texts on biographical-narrative research. Organizer of the Polish Nationwide Scientific Seminar “Narrative in Pedagogy.”